

ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣ ΚΛΗΡΙΚΩΝ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΣΤΡΑΤΕΥΜΑ ΚΑΙ Ο ΘΕΣΜΟΣ ΤΗΣ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗΣ ΥΠΗΡΕΣΙΑΣ ΤΩΝ Ε.Δ. ΣΕ ΔΙΕΘΝΕΣ ΕΠΙΠΕΔΟ ΣΗΜΕΡΑ

Σκοπός της παρούσης εισηγήσεως είναι η μέσω της ιστορικής αναδρομής στην παρουσία ορθοδόξων κληρικών στο ελληνικό στράτευμα και συνεπικουρικά η μέσω της αναφοράς στον σύγχρονο θεσμό της Θρησκευτικής Υπηρεσίας των Ε.Δ. σε διεθνές επίπεδο επισήμανση ορισμένων χαρακτηριστικών γνωρισμάτων και βασικών δεοντολογικών αρχών που διήπαν και, κατά τη γνώμη μας, πρέπει να διέπουν την Ορθόδοξη Θρησκευτική Υπηρεσία των Ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων. Η επισήμανση και η ανάδειξη τέτοιων αρχών και κριτηρίων οργανώσεως και λειτουργίας της Θρησκευτικής Υπηρεσίας των Ε.Δ. όχι μόνο μας βοηθούν στην ουσιαστικότερη κατανόηση της εν γένει ιστορίας της Θρησκευτικής Υπηρεσίας, τόσο στην Ελλάδα όσο και διεθνώς, αλλά μπορούν να αποτελέσουν και μία σταθερή και δοκιμασμένη βάση για την ανάληψη μιας ουσιαστικής προσπάθειας διαμορφώσεως και υλοποιήσεως ενός προγράμματος αναβαθμίσεως της Θρησκευτικής Υπηρεσίας των Ενόπλων Δυνάμεων σήμερα και αύριο.

Οι καταστατικές αυτές αρχές και τα βασικά χαρακτηριστικά αναφέρονται σε ουσιαστικούς τομείς και πτυχές του όλου θεσμού της Θρησκευτικής Υπηρεσίας των Ε.Δ., όπως, ενδεικτικά, στη θεσμική καθιέρωση και ενσωμάτωση των ιερέων στον τακτικό στρατό, στην αριθμητική αναλογία τους σε σχέση με την εκάστοτε δύναμη του στρατεύματος, στα καθήκοντά τους στα επιμέρους όπλα ή στις στρατιωτικές υπηρεσίες, στην εκκλησιολογική θεμελίωση και στην αναγνώριση της ποιμαντικής διακονίας τους στο στράτευμα από την επίσημη διοίκηση της Εκκλησίας, και, τέλος, στον χαρακτήρα της αποστολής τους αλλά και των μέσων της διακονίας τους.

Προκειμένου, όμως, να σκιαγραφήσουμε ένα τέτοιο γενικό πλαίσιο αρχών και δεοντολογίας σε κάποια στοιχειώδη πληρότητα εντός του περιορισμένου χρόνου των 20 έως 30 λεπτών της ώρας που μας έχουν διατεθεί για την παρούσα εισήγηση, θεωρήσαμε σκόπιμο να αποφύγουμε την έστω και σε αδρές γραμμές παρακολούθηση της ιστορικής εξελίξεως του θεσμού της Θρησκευτικής Υπηρεσίας των ελληνικών Ε.Δ. κατά χρονολογική και εξελικτική σειρά –η οποία, μοιραία, δεν θα μπορούσε παρά να είναι επιδερμική, ελλιπής και ασθμαίνουσα– και, αντί τούτου, να επικεντρωθούμε σε μία μόνο περίπτωση στρατιωτικού ιερέα, η οποία, ωστόσο, συμπυκνώνει με πληρότητα, και μάλιστα παραδειγματικά, όλα εκείνα τα δεδομένα και τα στοιχεία που συνθέτουν το ζητούμενο πλαίσιο καταστατικών αρχών και βασικών γνωρισμάτων.

Κινούμενοι στην ίδια γραμμή προσανατολισμού και ως προς το δεύτερο μέρος της εισηγήσεώς μας, που αφορά τον θεσμό της Θρησκευτικής Υπηρεσίας των Ε.Δ. σε διεθνές επίπεδο, επιλέξαμε να καταρτίσουμε έναν συγκεντρωτικό πίνακα, στον οποίο παρουσιάζονται σε πανοραμική θέαση οι Θρησκευτικές Υπηρεσίες 45 διαφορετικών χωρών, με βάση τα 10 βασικά κριτήρια, που σχετίζονται με το θέμα μας, σχολιάζοντας διεξοδικότερα 2 ή 3 εξ αυτών.

Εισερχόμενοι αμέσως στο πρώτο μέρος της εισηγήσεώς μας, παρουσιάζουμε υπό μορφή καταγραφής δεδομένων σε Φύλλο Μητρώου Αξιωματικού το ιστορικό ενός ιερέα που υπηρέτησε ποιμαντικά ως εν ενεργεία στρατιωτικός ιερέας για 50 και πλέον έτη, από το 1821 έως το 1872, το Ελληνικό Στράτευμα. Πρόκειται για τον στρατιωτικό ιερέα Αρχιμανδρίτη Νικηφόρο Ρωμανίδη, έναν εκ των ολίγων στρατιωτικών ιερέων, οι οποίοι είχαν σημαντική παρουσία ως εν ενεργεία στρατιωτικοί ιερείς σε όλες τις πρώτες περιόδους της ιστορίας του νεότερου Ελληνικού Κράτους. Η ανασύνθεση του Φύλλου Μητρώου του εν λόγω ιερέα βασίζεται σε επίσημα στοιχεία και δεδομένα, προερχόμενα από 54 διαφορετικά ανέκδοτα έγγραφα της Καποδιστριακής και Οθωνικής περιόδου, στα οποία και παραπέμπουμε. Σύμφωνα, λοιπόν, με αυτά:

(Α) Ιστορικό Τοποθετήσεων και Μεταθέσεων

- (1) Ο Αρχιμ. Νικηφόρος Ρωμανίδης γεννήθηκε το 1798. Καταγόταν από την Πάτμο¹.
- (2) Υπηρέτησε από το έτος 1821 υπό τον Στρατηγό Υψηλάντη στα **Άτακτα Στρατεύματα**² και υπό τον Ναύαρχο Μιαούλη στο **Ναυτικό**³.

¹ ΓΕΣ, *Μητρώο Στρατιωτικών Ιερέων*, αρ. Μητρώου 820.

² «Ὁ ὑποφαινόμενος ἀφοῦ ὑπηρετήσα ἀπ' ἀρχῆς τῆς ἀνεξαρτησίας μας εἰς τὸν ἑλληνικὸν Στρατὸν ὡς Ἱερεὺς, παρευρεθεῖς τόσον εἰς τὰς κατὰ τὴν ξηρὰν, ὅσον καὶ εἰς τὰς κατὰ θάλασσαν μάχας, ἔλαβον τὴν τύχην νὰ διορισθῶ καὶ μετὰ τὴν ἄφιξιν τῆς Α.Μ. τοῦ Βασιλέως εἰς διάφορα Τάγματα τῆς Γραμμῆς, καὶ ἐσχάτως εἰς τὸ Πυροβολικὸν Σῶμα», εἰς ΓΑΚ, *Αρχεῖο Υπουργείου*

- (3) Την 1/3/1829 ονομάσθηκε **Ιερέας Στρατού στον Στρατό της Γραμμής**⁴.
- (4) Επί εποχής του Κυβερνήτου Καποδίστρια είχε τον βαθμό του Λοχαγού⁵.
- (5) Στις 2/4/1831 τοποθετείται στο **Τυπικό Τάγμα**, όπου αναφέρεται ως Αξιωματικός του Επιτελείου του Τυπικού Τάγματος⁶.
- (6) Στις 10/5/1835 διορίζεται **τακτικός ιερέας του 3ου Πεζικού Τάγματος της Γραμμής στο Μεσολόγγι** με κανονικό μισθό 120 δραχ. κατά μήνα και ταυτοχρόνως διορίζεται εκτάκτως και **ιερέας της Φρουράς Μεσολογγίου**⁷.
- (7) Στις 18/4/1837 μετατίθεται από το 2ο Ελαφρύ Τάγμα στο **Πυροβολικό**⁸.
- (8) Στις 12/7/1837 αναφέρει ότι κατέχει τον ύψιστο βαθμό ανάμεσα στους στρατιωτικούς ιερείς, ως υπηρετήσας σ' όλες τις περιόδους της ιστορίας του νεότερου Ελληνικού Κράτους μέχρι τότε⁹.
- (9) Στις 10/8/1840 διορίζεται ως βοηθός του ο ιερέας Σακελλίων, προκειμένου να τον απαλλάξει από την παράλληλη διακονία του στο **Στρατιωτικό Νοσοκομείο Ναυπλίου**¹⁰.
- (10) Στις 5/8/1844 λαμβάνει το παράσημο του Σταυρού των Ταξιαρχών του Τάγματος του Σωτήρος¹¹.
- (11) Στις 30/4/1846 φέρεται να **έχει αναλάβει την υπηρεσία του Πυροβολικού, του λόχου των Τεχνιτών και της Στρατολογικής Επιτροπής στο Ναύπλιο**¹².

Στρατιωτικών Μ/Β (1833-1862), Φ.218/128, και ΓΕΣ, Μητρώο Στρατιωτικών Ιερέων, αρ. Μητρώου 820.

³ «24 Ὀκτωβρίου 1847... ὑπηρετῶ τὴν πατρίδα εἰκοσιεπτὰ σχεδὸν ἔτη, ἑπτὰ δηλονότι ἔτη μετὰ τοῦ Ναυάρχου Μιαούλη, ἀμισθὶ καὶ ἐξοδεύων ἐξ ἰδίων μου, τὰ δὲ λοιπὰ πάντα εἰς τὸν στρατὸν, χρηματίσας μάλιστα διδάσκαλος εἰς διάφορα Τάγματα τῆς Γραμμῆς καὶ εἰς τὸ Πυροβολικὸν ἄνευ οὐδενὸς ἐπιμισθίου», εἰς ΓΑΚ, *Αρχεῖο Υπουργείου Στρατιωτικῶν Μ/Β (1833-1862)*, Φ.222/47.

⁴ ΓΕΣ, *Μητρώο Στρατιωτικῶν Ιερέων*, αρ. Μητρώου 820.

⁵ «Τὴν 24 Ὀκτωβρίου 1847. 2ον Πεζικὸν Τάγμα τῆς Γραμμῆς.

Νομίζω ὅτι ἕκαστος τῶν Κυρίων Ἀξιωματικῶν ὑπηρετεῖ τὸν στρατὸν καὶ τὴν Κυβέρνησιν μετὰ τὴν ἐλπίδα τῆς προόδου καὶ προβιβασμοῦ· μόνος λοιπὸν ἐγὼ ἀφ' οὗ ἔχαιρον τοῦ βαθμοῦ τοῦ λοχαγοῦ ἐπὶ τοῦ Κυβερνήτου, εἰς δὲ τὸν ἀ' διοργανισμὸν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ 1835 καταβιβάσθεις ὡς ὑπολοχαγὸς μετὰ τῶν τότε νεοδιορισθέντων Ἰερέων εἰς τὸν στρατὸν, διάγω ἔκτοτε ὡς τοιοῦτος καὶ λαμβάνω τὸν μισθόν...» εἰς ΓΑΚ, *Αρχεῖο Υπουργείου Στρατιωτικῶν Μ/Β (1833-1862)*, Φ.222/47.

⁶ «Διαχείρησις τοῦ 1831 Κεφάλαιον 2, Ἄρθρον 2, Μισθοδοσίαι – Τάγμα – Ὀνομαστικὴ κατάστασις τῶν κυρίων Ἀξιωματικῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ 1831 πρὸς χρῆσιν τοῦ λογαριασμοῦ καὶ μισθοδοσίας τῶν κατὰ τὸν μῆνα Μάρτιον».

⁷ «Πρὸς τὸ 3ον Πεζ. Τάγμα τῆς Γραμμῆς, εἰς Μεσολόγγιον. Διὰ Βασ. Διατάγματος τῆς 18/30 Ἀπριλίου ὑπ' ἀρ. 24159 ὁ ἀρχιμανδρίτης Νικηφόρος Ῥωμανίδης διωρίσθη τακτικὸς Ἰερέας τοῦ 3ου Πεζικοῦ Τάγματος τῆς Γραμμῆς μετὰ τὸν κανονικὸν μισθὸν 120 Δραχ. κατὰ μῆνα καὶ ἐκτάκτως διορίζεται Ἰερέας τῆς Φρουρᾶς Μεσολογγίου. Θέλει ἀποδώσει τακτικῶς τὸν ὄρκον τῆς ὑπηρεσίας καὶ ἀφ' ἧς ἡμέρας κατετάχθη θέλει ἀπολαμβάνει τὸν πλήρη μισθὸν τῆς θέσεώς του. Ἐν Ἀθήναις τῆ 28 Ἀπριλίου/10 Μαΐου 1835», εἰς ΓΑΚ, *Αρχεῖο Υπουργείου Στρατιωτικῶν Μ/Β (1833-1862)*, Φ.217/135^α.

⁸ «...τοῦ Ἀρχιμανδρίτου Νικηφόρου Ῥωμανίδου ἀπὸ τὸ 2ον ἐλαφρὸν εἰς τὸ Πυροβολικόν», εἰς ΓΑΚ, *Αρχεῖο Υπουργείου Στρατιωτικῶν Μ/Β (1833-1862)*, Φ.218/88.

⁹ ΓΑΚ, *Αρχεῖο Υπουργείου Στρατιωτικῶν Μ/Β (1833-1862)*, Φ.218/128.

¹⁰ *Ιστορικὸν Αρχεῖο Ι. Σ., Στρατιωτικοὶ Ιερεῖς (1835-1909)*, Φ.2.29.

¹¹ «Παράσημα ἔλαβον. Τὸν Σταυρὸν τῶν Ταξιαρχῶν τοῦ Τάγματος τοῦ Σωτήρος. Οἱ Στρατιωτικοὶ ἱερεῖς: Ῥωμανίδης Νικηφόρος, Λίτζικας Ἡλίας Γεράσιμος, Κρῆς Μάξιμος», εἰς ΦΕΚ, *ΕΚΤΑΚΤΟΝ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ*, Αριθ. 29 τοῦ ἔτους 1844.

¹² «Ἴον ὁ Ἀρχιμανδρίτης Ν. Ῥωμανίδης ὢν Ἰερέας τοῦ Πυροβολικοῦ Τάγματος κατὰ τὸ 1839, 1840 καὶ 1841 ἐκπληροῦσε καὶ τὰ θρησκευτικὰ του καθήκοντα ἀπάσης τῆς ἐνταῦθα Φρουρᾶς, καὶ ἐπειδὴ ἐπιφορτίσθη συγχρόνως νὰ ἐκπληρῇ καθήκοντα Τοποτηρητοῦ εἰς ἀπουσίαν τοῦ τότε Ἐπισκόπου Ἀργολίδος, μὴ δυνάμενος νὰ ἀνθέξῃ εἰς τὴν ἀκριβὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ὑπηρεσίας τῆς φρουρᾶς, κατὰ πρότασιν τῆς τότε ἐπὶ τῶν Στρατιωτ. Γραμματείας, ἡ Α.Β.Μ. διὰ τοῦ ἀπὸ 17/29 Μαΐου 1841 Ὑ. Β. Διατάγματος ἠδύδοκισεν διορίσῃ παρὰ τῶ Φρουραρχεῖω τούτῳ, τὸν πρεσβύτερον Σακελλίωνα ὡς Ἰερέα βοηθὸν διὰ νὰ συντελῇ εἰς τὰ τῆς θρησκευτικῆς ὑπηρεσίας τῆς Φρουρᾶς ταύτης, μετὰ μηνιαῖον μισθὸν ἐξήκοντα δραχμῶν... 3ον ἀποσπασθεὶς ὁ Ἀρχιμανδρίτης Ῥωμανίδης εἰς τὴν Φρουρὰν τῆς Πρωτευούσης...», εἰς ΓΑΚ, *Αρχεῖο Υπουργείου Στρατιωτικῶν Μ/Β (1833-1862)*, Φ.221/102.

- (12) Στις 8/3/1849 μετατίθεται από το 2ο στο 1ο Πεζικό Τάγμα της Γραμμής¹³.
- (13) Στις 7/3/1851 τοποθετείται στο 2ο Πεζικό Τάγμα της Γραμμής¹⁴.
- (14) Στις 6/2/1854 του ανατίθεται από το Φρουραρχείο Αθηνών να εκτελεί τα ιερατικά καθήκοντα στη **Μοίρα του Πυροβολικού**, στη **Μοίρα του Ιππικού** και στη **Μοίρα Αττικής** (πρόκειται για το Σώμα της Αστυνομίας)¹⁵.
- (15) Στις 18/9/1854 μετατίθεται στο 3ο Τάγμα Πεζικού της Γραμμής¹⁶.
- (16) Στις 6/10/1861 προσκολλάται από το 3ο Τάγμα στο Τάγμα του Πυροβολικού¹⁷.
- (17) Στις 29/10/1862 μετατίθεται αμοιβαίως με άλλο ιερέα από το Τάγμα του Πυροβολικού στο 2ο Τάγμα Πεζικού¹⁸.
- (18) Στις 5/12/1863 μετατίθεται στο 16ο Τάγμα¹⁹.
- (19) Στις 16/6/1872 τίθεται σε αποστρατεία κατ' αίτησή του²⁰.
- (20) Απεβίωσε στις 5/3/1877²¹.

(B) Στρατιωτική Ιδιότητα

- (21) Την 1/3/1829 ονομάστηκε **Ιερέας Στρατού στον Στρατό της Γραμμής**²².
- (22) Στις 2/4/1831 φέρει την ιδιότητα του Αξιωματικού στο **Τυπικό Τάγμα**²³.
- (23) Επί Κυβερνήτη Καποδίστρια είχε τον βαθμό του Λοχαγού²⁴.
- (24) Στις 10/5/1835 διορίζεται **τακτικός ιερέας του 3ου Πεζικού Τάγματος της Γραμμής στο Μεσολόγγι** με κανονικό μισθό Αξιωματικού 120 δραχ²⁵.
- (25) Στις 13/2/1836 ζητεί την αναγνώριση της αρχαιότητάς του ως Αξιωματικού με βάση την από το έτος 1829 προϋπηρεσία του ως Αξιωματικού στο ανεξάρτητο Ελληνικό Κράτος²⁶.
- (26) Στις 5/8/1844 λαμβάνει το παράσημο του Σταυρού των Ταξιαρχών του Τάγματος του Σωτήρος²⁷.

¹³ «...τὸν δὲ ἀρχιμανδρίτην Στρατ. Ἱερέα τοῦ 2ου Πεζικοῦ Τάγματος τῆς Γραμμῆς Νικηφόρον Ῥωμανίδην ἀπὸ τὸ Τάγμα εἰς τὸ 1ον Πεζικὸν Τάγμα τῆς Γραμμῆς», εἰς ΓΑΚ, *Αρχεῖο Υπουργείου Στρατιωτικῶν Μ/Β (1833-1862)*, Φ.223/123.[34].

¹⁴ ΓΑΚ, *Αρχεῖο Υπουργείου Στρατιωτικῶν Μ/Β (1833-1862)*, Φ.224/022.

¹⁵ «... ὁ δὲ ἱερεὺς κ. Ῥωμανίδης τὴν ἱερατικὴν ὑπηρεσίαν εἰς τὴν Μοῖραν τοῦ Πυροβολικοῦ, εἰς τὴν Μοῖραν τοῦ ἰππικοῦ καὶ εἰς τὴν Μοῖραν Ἀττικῆς», εἰς ΓΑΚ, *Αρχεῖο Υπουργείου Στρατιωτικῶν Μ/Β (1833-1862)*, Φ.225/015.

¹⁶ ΓΕΣ, *Μητρώο Στρατιωτικῶν Ἱερέων*, αρ. Μητρώου 820.

¹⁷ ΓΑΚ, *Αρχεῖο Υπουργείου Στρατιωτικῶν Μ/Β (1833-1862)*, Φ.227/116.

¹⁸ ΓΑΚ, *Αρχεῖο Υπουργείου Στρατιωτικῶν Μ/Β (1833-1862)*, Φ.227/232.

¹⁹ ΓΕΣ, *Μητρώο Στρατιωτικῶν Ἱερέων*, αρ. Μητρώου 820.

²⁰ ΓΕΣ, *Μητρώο Στρατιωτικῶν Ἱερέων*, αρ. Μητρώου 820.

²¹ ΓΕΣ, *Μητρώο Στρατιωτικῶν Ἱερέων*, αρ. Μητρώου 820.

²² ΓΕΣ, *Μητρώο Στρατιωτικῶν Ἱερέων*, αρ. Μητρώου 820.

²³ «Διαχείρησις τοῦ 1831 Κεφάλαιον 2, Ἄρθρον 2, Μισθοδοσίαι - Τάγμα - Ὀνομαστικὴ κατάστασις τῶν Κυρίων Ἀξιωματικῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ 1831 πρὸς χρῆσιν τοῦ λογαριασμοῦ καὶ μισθοδοσίας τῶν κατὰ τὸν μῆνα Μάρτιον».

²⁴ «Τὴν 24 Ὀκτωβρίου 1847. 2ον Πεζικὸν Τάγμα τῆς Γραμμῆς.

Νομίζω ὅτι ἕκαστος τῶν Κυρίων Ἀξιωματικῶν ὑπηρετεῖ τὸν στρατὸν καὶ τὴν Κυβέρνησιν μὲ τὴν ἐλπίδα τῆς προάξεως καὶ προβιβασμοῦ· μόνος λοιπὸν ἐγὼ ἀφ' οὗ ἔχαιρον τοῦ βαθμοῦ τοῦ λοχαγοῦ ἐπὶ τοῦ Κυβερνήτου, εἰς δὲ τὸν α' διοργανισμὸν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ 1835 καταβιβασθεὶς ὡς ὑπολοχαγὸς μετὰ τῶν τότε νεοδιορισθέντων Ἱερέων εἰς τὸν στρατὸν, διάγω ἔκτοτε ὡς τοιοῦτος καὶ λαμβάνω τὸν μισθόν...», εἰς ΓΑΚ, *Αρχεῖο Υπουργείου Στρατιωτικῶν Μ/Β (1833-1862)*, Φ.222/47.

²⁵ «Πρὸς τὸ 3ον Πεζ. Τάγμα τῆς Γραμμῆς, εἰς Μεσολόγγιον. Διὰ Βασ. Διατάγματος τῆς 18/30 Ἀπριλίου ὑπ' αρ. 24159 ὁ ἀρχιμανδρίτης Νικηφόρος Ῥωμανίδης διορίσθη τακτικὸς Ἱερέας τοῦ 3ου Πεζικοῦ Τάγματος τῆς Γραμμῆς μὲ τὸν κανονικὸν μισθὸν 120 Δραχ. κατὰ μῆνα καὶ ἐκτάκτως διορίζεται Ἱερεὺς τῆς Φρουρᾶς Μεσολογγίου. Θέλει ἀποδώσει τακτικῶς τὸν ὄρκον τῆς ὑπηρεσίας καὶ ἀφ' ἧς ἡμέρας κατετάχθη θέλει ἀπολαμβάνει τὸν πλήρη μισθὸν τῆς θέσεώς του. Ἐν Ἀθήναις τῇ 28 Ἀπριλίου/10 Μαΐου 1835», εἰς ΓΑΚ, *Αρχεῖο Υπουργείου Στρατιωτικῶν Μ/Β (1833-1862)*, Φ.217/135α.

²⁶ ΓΑΚ, *Αρχεῖο Υπουργείου Στρατιωτικῶν Μ/Β (1833-1862)*, Φ.218/007.

²⁷ «Παράσημα ἔλαβον. Τὸν Σταυρὸν τῶν Ταξιαρχῶν τοῦ Τάγματος τοῦ Σωτήρος. Οἱ Στρατιωτικοὶ ἱερεῖς: Ῥωμανίδης Νικηφόρος, Λίτζικας Ἡλίας Γεράσιμος, Κρής Μάξιμος, εἰς ΦΕΚ, *ΕΚΤΑΚΤΟΝ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ*, Αριθ. 29 τοῦ ἐτους 1844.

- (27) Στις 11/7/1857 αιτείται την επιχορήγηση του τακτικού μισθού του με ανάλογο επιμίσθιο, που είχε χορηγηθεί και στους λοιπούς Αξιωματικούς. «... εἰς τὰς ὑποχρεώσεις ὅποιας πᾶς Κύριος Ἀξιωματικὸς ὑπόκειται, ὑπόκειμαι, μὴ δυνάμενος οὔτε νὰ ἐξασκήσω ἰδιαίτερον καθήκον τοῦ βαθμοῦ μου διὰ νὰ ἀπολαύσω τι»²⁸.
- (28) Στις 11 Ἰουλίου 1859 αναφέρεται στην μέχρι τότε ιεραρχική και μισθολογική του εξέλιξη²⁹

(Γ) Εκκλησιαστική Αναγνώριση και εκκλησιολογική θεμελίωση της Ποιμαντικής Διακονίας στο Στρατεύμα

- (29) Στις 23/2/1835 εγκρίνει η Σύνοδος ως εφημερίους παρὰ τῷ Β. Στρατῷ 9 κληρικούς, ανάμεσα στους οποίους και τον Ν. Ρωμανίδη, «ὡς ἰκανωτέρους και ἀξιωτέρους εἰς τὸ χρέος τοῦτο, και τους περισσότερους υπηρετούντας μέχρι τοῦδε τοιοῦτοτρόπως εἰς τὸν Β. Στρατόν»³⁰.
- (30) Στις 26/3/1837, εγκρίνει η Ι. Σύνοδος τον διορισμό του ως στρατιωτικού ιερέα και του αποστέλλει τις σχετικές οδηγίες, όπου, ανάμεσα σε άλλα, αναφέρεται ὅτι «ἄλλοι οἱ παρὰ τῷ Β. Στρατῷ ὑπηρετούντες Πρεσβύτεροι, ὑποτάσσονται ἀμέσως εἰς τὴν Σύνοδον τοῦ Βασιλείου, καθὼς ὑποτάσσεται εἰς αὐτὴν καὶ πᾶς ὁ λοιπὸς κληρὸς, καὶ ἐξ αὐτῆς ἐξαρτῶνται κατὰ τὸ Ἐκκλησιαστικόν. Ἄλλ' ὀφείλουν ἐν ταυτῷ ὑποταγὴν καὶ εἰς τὸν κατὰ τόπον ἐπίσκοπον, καὶ ὅπου εὐρίσκειται τις αὐτῶν μετὰ τοῦ Στρατοῦ, αὐτοῦ τ' ὄνομα μνημονεύει, ὅπου οἱ ἐκκλησιαστικοὶ κανόνες ἀπαιτοῦσι τοῦτο»³¹.
- (31) Στις 21/6/1841 η Σύνοδος του αποστέλλει το ενταλτήριο πνευματικῆς πατρότητος³².

(Δ) Αξιοποίηση από τη Διοίκηση της Εκκλησίας • Τοποτηρητής Αργολίδος

- (32) Του ανατίθενται από την Ιερά Σύνοδο καθήκοντα αρχιερατικού τοποτηρητή σε δύο διαφορετικές Επισκοπές, την πρώτη φορά στην Ι. Επισκοπή Αργολίδος³³ και τη δεύτερη φορά στην Ι. Επισκοπή Βοιωτίας.

²⁸ «...εἰς τὸ τακτικὸν στρατὸν με ἀποδοχὰς καὶ δικαιώματα Λοχαγοῦ... ὅτι οἱ ἄλλοι Ἱερεῖς τοῦ Στρατοῦ ἀπέκτησαν δικαιώματα ἀργίας καὶ συντάξεως ὅποια καὶ οἱ Ὑπολοχαγοὶ... φέρω καὶ εἰς τὰς ὑποχρεώσεις ὅποιας πᾶς Κύριος Ἀξιωματικὸς ὑπόκειται, ὑπόκειμαι, μὴ δυνάμενος οὔτε νὰ ἐξασκήσω ἰδιαίτερον καθήκον τοῦ βαθμοῦ μου διὰ νὰ ἀπολαύσω τι,....οὔτε νὰ ἀπομακρυνῶμαι τῆς ἔδρας τοῦ Σώματός μου οὐδὲ στιγμὴν ἄνευ ἀδείας κ.λπ.», εἰς ΓΑΚ, *Αρχεῖο Ὑπουργείου Στρατιωτικῶν Μ/Β (1833-1862)*, Φ.226/031.

²⁹ «Ἀθῆναι τὴν 11 Ἰουλίου 1859. 2^{ον} Πεζικὸν Σύνταγμα.

Ὁ ὑποσημειούμενος λείψανον τοῦ Ἱεροῦ ἀγῶνος, καθ' ἃ ἐνδιαλαμβάνει καὶ τ' ἀνὰ χεῖρας μου ἀποδεικτικὰ καὶ καθ' ἃ ὑπάρχουν ἐγγεγραμμένοι εἰς τὸ Μητρῶον τῶν ἀγωνιστῶν ἅπασαι αἱ ὑπὲρ τοῦ Ἱεροῦ ἀγῶνος ὑπηρεσίαι μου -διωρίσθην παρὰ τοῦ ἀεμνήστου Κυβερνήτου ὡς στρατιωτικὸς Ἱερεὺς κατὰ τὸ ἔτος 1829 εἰς τὸν τακτικὸν στρατὸν με ἀποδοχὰς καὶ δικαιώματα Λοχαγοῦ· ἔκτοτε δὲ διετηρήθην καὶ ἐπὶ τῆς Βασιλείας καὶ μέχρι τοῦδε διατελῶ ὡς τοιοῦτος με τὴν διαφορὰν ὅτι κατὰ τὸ καταστατικὸν τοῦ ἔτους 1835 ὑπεβιβάσθην εἰς τὰς ἀποδοχὰς καὶ λοιπὰ πλεονεκτήματα τοῦ Ὑπολοχαγοῦ ὡς καὶ οἱ ἄλλοι Ἱερεῖς τοῦ Στρατοῦ καὶ διὰ ταῦτα μέχρι σήμερον ἀναλογίζομαι 30 περίπου ἔτη ὑπηρεσίας μου ἐν τῷ Στρατῷ, οὐδόλως ἀποξενούμενος τῶν λοιπῶν τοῦ βαθμοῦ τοῦ Ὑπολοχαγοῦ πλεονεκτημάτων καὶ κατὰ τὸ ἀνωτέρω καταστατικὸν καὶ κατὰ τὸ ἄρθρον 40 τοῦ κανονισμοῦ τῆς ἐσωτερικῆς ὑπηρεσίας», εἰς ΓΑΚ, *Αρχεῖο Ὑπουργείου Στρατιωτικῶν Μ/Β (1833-1862)*, Φ.226/031.

³⁰ «Σκεφθεῖσα ἡ Σύνοδος περὶ τῶν παρὰ τῆς ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν Β. Γραμματείας τῆς ἐπικρατείας ζητουμένων Ἱερέων, ὡς ἐφημερίων παρὰ τῷ Β. Στρατῷ, ἐνέκρινε τοὺς ἑξῆς.

1) Τὸν Ἀρχιμανδρίτην Ἰωακεῖμ Φυνδανάκη. 2) Τὸν Ἀρχιμανδρίτην Νικηφόρον Ῥωμανίδην. 3) Τὸν Ἱερομόναχον Μάξιμον Κρηῖτα. 4) Τὸν Πρεσβύτερον Ἠλίαν Γεράσιμον. 5) Τὸν Ἱερομόναχον Διονύσιον Κορωβῖνον Ὀλύμπιον. 6) Τὸν Ἀρχιμανδρίτην Ἰωακεῖμ Κωνσταντᾶν. 7) Τὸν Ἱερομόναχον Νικηφόρον Κιλινδρινὸν Ὀλύμπιον. 8) Τὸν Ἀρχιμανδρίτην Ἰωνᾶν Ὀλύμπιον καὶ 9) Τὸν Ἱερομόναχον Ἀβράμιον Ἀναργύρου Θεσσαλονικιώτη· τοὺς ὁποίους ὡς ἰκανωτέρους καὶ ἀξιωτέρους εἰς τὸ χρέος τοῦτο, καὶ τοὺς περισσότερους ὑπηρετούντας μέχρι τοῦδε τοιοῦτοτρόπως εἰς τὸν Β. Στρατόν, καθυποβάλλει πρὸς τὴν Β. ταύτην Γραμματεῖαν, διὰ νὰ ἐπικυρωθῶσιν ὡς τοιοῦτοι παρὰ τῆς Κυβερνήσεως», εἰς Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο Ι. Σ., *Στρατιωτικοὶ Ἱερεῖς (1835-1909)*, Φ2.23.

³¹ «Ἡ Σύνοδος ἐπισυνάπτει ἐνταῦθα εἰς ἰδιαίτερας οδηγίας διαγεγραμμένα καὶ τὰ καθήκοντά σας, εἰς τῶν ὁποίων τὴν ἀκριβῆ ἐκπλήρωση θέλετε καταβάλλει πᾶσαν σπουδὴν καὶ ἐπιμέλειαν, συμμορφούμενοι πρὸς αὐτὰ ἀπαραβάτως, εἰς πᾶσαν περίστασιν καὶ τόπον» εἰς Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο Ι. Σ., *Στρατιωτικοὶ Ἱερεῖς (1835-1909)*, Φ1.1.3 καὶ Φ1.28/1.

³² «...ἀφορῶντα τὰ χρέη αὐτῶν ὡς πνευματικῶν τῶν ὀρθοδόξων στρατιωτῶν...», εἰς Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο Ι. Σ., *Στρατιωτικοὶ Ἱερεῖς (1835-1909)*, Φ2.40/1. [26].

• Τοποτηρητής Βοιωτίας

- (33) «...ἡ Ἱερὰ Σύνοδος διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 17751 μ' ἐδιώρισεν Ἐπισκοπικὸν Ἐπίτροπον Βοιωτίας»³⁴.
- (34) Στις 4/5/1850 το 2ο Πεζικὸ Τάγμα τῆς Γραμμῆς ζητεῖ τὴν ἀναπλήρωση τῆς κενῆς θέσης ἱερέως που ἀφήνει Ρωμανίδης ἀναλαμβάνοντας χρέη ἐπιτρόπου στὴ Μητρόπολη Βοιωτίας³⁵.

(Ε) Εφημέριος παρὰ τῷ Στρατεύματι - Ἱερέας Α' Τάξεως

- (35) «Περὶ τῶν εἰς τὰ κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν στρατεύματα ἐφημερευόντων»³⁶.
- (36) 1841 Ὅρος: «στρατιωτικὸς ἐφημέριος»³⁷.
- (37) «23 Ὀκτωβρίου 1847. ...πρὸ πάντων χαίρω τὸ δικαίωμα τοῦ Α' Ἀρχιμανδριτοῦ τοῦ στρατοῦ»³⁸.
- (38) Στις 18/8/1861, με τὸ διάταγμα περὶ ἱεραρχικῆς κατατάξεως τῶν υπηρετούντων στρατιωτικῶν ἱερέων, ὀνομάζεται ἱερέας Α' τάξεως³⁹.

(ΣΤ) Πνευματικὸς χαρακτήρας ἀποστολῆς καὶ καθηκόντων

• Πνευματικὴ καὶ ὄχι πολεμικὴ διακονία

- (39) Ἀμιγῶς πνευματικὴ ἢ διακονία τῶν κληρικῶν στὸ Στράτευμα⁴⁰.

³³ «Ναύπλιον τὴν 30 Ἀπριλίου 1846... «Ἴον ὁ Ἀρχιμανδριτῆς Ν.Ρωμανίδης ὢν Ἱερεὺς τοῦ Πυροβολικοῦ Τάγματος κατὰ τὸ 1839, 1840 καὶ 1841 ἐκπληροῦσε καὶ τὰ θρησκευτικὰ του καθήκοντα ἀπάσης τῆς ἐνταῦθα φρουρᾶς, καὶ ἐπειδὴ ἐπιφορτίσθη συγχρόνως νὰ ἐκπληρῇ καθήκοντα Τοποτηρητοῦ εἰς ἀπουσίαν τοῦ τότε Ἐπισκόπου Ἀργολίδος, μὴ δυνάμενος νὰ ἀνθέξῃ εἰς τὴν ἀκριβῆ ἐκπλήρωσιν τῆς ὑπηρεσίας τῆς φρουρᾶς, κατὰ πρότασίν τῆς τότε ἐπὶ τῶν Στρατιωτ. Γραμματείας, ἢ Α.Β.Μ. διὰ τοῦ ἀπὸ 17/29 Μαΐου 1841 Υ.Β.Διατάγματος ἠδύοκισεν διορίσῃ παρὰ τῷ Φρουραρχεῖο τούτῳ, τὸν πρεσβύτερο Σακκελίωνα ὡς Ἱερέα βοηθὸν διὰ νὰ συντελῇ εἰς τὰ τῆς θρησκευτικῆς ὑπηρεσίας τῆς Φρουρᾶς ταύτης, μὲ μηνιαῖον μισθὸν ἐξήκοντα δραχμῶν», εἰς ΓΑΚ, *Αρχεῖο Υπουργείου Στρατιωτικῶν Μ/Β (1833-1862)*, Φ.221/102.

³⁴ ΓΑΚ, *Αρχεῖο Υπουργείου Στρατιωτικῶν Μ/Β (1833-1862)*, Φ.223/228.

³⁵ «Διορισθέντος ἐπισκοπικοῦ ἐπιτρόπου εἰς Βοιωτίαν τοῦ ἀρχιμανδριτοῦ Νικηφόρου Ῥωμανίδου καθὰ μᾶς ἐγνωστοποιήσατε καὶ στερουμένου ἤδη τοῦ 2^{ου} Πεζικοῦ Τάγματος τῆς Γραμμῆς, εἰς ὃ ὁ ῥηθεὶς διετέλει ἱερεὺς, παρακαλοῦμεν ὑμᾶς νὰ εὐαρεστηθῆτε νὰ προσκαλέσητε τὴν Ἱερὰν Σύνοδον τοῦ Βασιλείου νὰ μᾶς προτείνῃ ἱερέα τινὰ κατάλληλον διὰ νὰ δυνηθῶμεν ν' ἀναθέσωμεν ἐπὶ μηνιαία ἀντιμισθία τινὴ τὴν θρησκευτικὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ῥηθέντος Τάγματος. Ἀθῆναι τὴν 4 Μαΐου 1850», εἰς ΓΑΚ, *Αρχεῖο Υπουργείου Στρατιωτικῶν Μ/Β (1833-1862)*, Φ.223/220.

³⁶ «Περὶ τῶν εἰς τὰ κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν στρατεύματα ἐφημερευόντων. Κατὰ συνέπειαν τῆς ὑπ' ἀριθ. 569/326 ἀναφορᾶς τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, προσκληθεῖσαι παρὰ τῆς Γραμματείας ταύτης αἱ ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν καὶ Ναυτικῶν νὰ γνωστοποιήσουν μὲν δι' αὐτῆς πρὸς τὴν Ἱερὰν Σύνοδον τοὺς παρὰ τῷ στρατῷ καὶ τῷ Ναυτικῷ διωρισμένους ἤδη ἐφημερίους, διὰ νὰ ἐφοδιασθῶσι παρ' αὐτῆς μὲ τὰς ἀπαιτουμένας ὁδηγίας, εἰς τὸ ἐξῆς δέ, ὡςάκις γένη χρεία διορισμοῦ τοιοῦτων ἐφημεριῶν, νὰ προβάλλωνται παρὰ τῆς Συνόδου... Εἰδοποιουμένη περὶ τούτου ἡ Ἱερὰ Σύνοδος, παρακαλεῖται νὰ κοινοποιήσῃ πρὸς τὴν Γραμματείαν ταύτην τὰς δοθησομένας εἰς τοὺς ἐφημερίους τούτους ὁδηγίας πρὸς πληροφορίαν τῆς. Ἐν Ναυπλίῳ τῇ 14 Μαρτίου 1834» εἰς Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο Ἱερᾶς Συνόδου, *Στρατιωτικοὶ Ἱερεῖς, 1835-1909*.

³⁷ «Τὸ αὐτὸ καὶ πρὸς τὸν Ἀργολίδος διὰ τὸν πρὸς ἐν Ναυπλίᾳ **στρατιωτικὸν ἐφημέριον** Ἱερομόναχον Νικηφόρον Ῥωμανίδην καὶ τὸ πρὸς τὸν ἱερομόναχον Μάξιμον τὸν Κρητᾶ», εἰς Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο Ι. Σ., *Στρατιωτικοὶ Ἱερεῖς (1835-1909)*, Φ.2.40/1.

³⁸ ΓΑΚ, *Αρχεῖο Υπουργείου Στρατιωτικῶν Μ/Β (1833-1862)*, Φ.222/47.

³⁹ Ἄρθρον 2. Αἱ εἰς τὸν στρατὸν ὑπάρχουσαι δέκα τέσσαρες ὀργανικαὶ θέσεις στρατιωτικῶν Ἱερέων διαιροῦνται ὡς ἐξῆς:

Θέσεις Στρατιωτικῶν Ἱερέων α' τάξεως3.

Θέσεις Στρατιωτικῶν Ἱερέων β' τάξεως5.

Θέσεις Στρατιωτικῶν Ἱερέων γ' τάξεως6.

Ἄρθρον 3. Οἱ ὑπάρχοντες Στρατιωτικοὶ Ἱερεῖς τάττονται ὡς ἐξῆς: Εἰς τὴν Α' τάξιν: Οἱ Ἱερεῖς Ῥωμανίδης Νικηφόρος...», εἰς ΓΑΚ, *Αρχεῖο Υπουργείου Στρατιωτικῶν Μ/Β (1833-1862)*, Φ.227/107 καὶ ΓΕΣ, *Μητρώο Στρατιωτικῶν Ἱερέων*, Αρ. Μητρώου 820.

⁴⁰ «Μετὰ τόσων ἐτῶν ὑπηρεσίαν καὶ θυσίας ἤλπιζα νὰ ἀνταμειφθῶ ἀναλόγως μὲ τὰς ἐκδουλεύσεις μου, ἀλλ' εἶδον παρ' ἐλπίδα ὅτι παρημελήθη παντάπασιν. Ὅθεν ὡς ἀπαρχῆς ὑπηρετήσας εἰς τὸν στρατὸν μέχρι τοῦδε, καὶ θεωρῶν ὅτι κατὰ τὸν περὶ τῶν Ἱερέων τοῦ στρατοῦ διοργανισμὸν δὲν ὑπάρχει ἀνώτερος βαθμὸς ἀπὸ τὸν ὅποιον κατέχω, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἴσως δὲν ἐπροβιβάσθη, ἐνῶ ἂν ἐναγκάμιζα τὰ ὄπλα ἐξ' ἀρχῆς ἤθελον εἶμαι καὶ ἐγώ, ὡς καὶ ἄλλοι, ἀνώτερος ἀξιωματικὸς, πλὴν καὶ ὡς Ἱερεὺς οὐκ ὀλίγον ἐβοήθησα λόγῳ καὶ ἔργῳ τὸν στρατὸν καὶ ἄκρι

• **Λειτουργική και Λατρευτική Διακονία**

• (40) Στις 29/7/1843 αιτείται χορήγηση σκηνης και Ιερών Σκευών, προκειμένου να τελεί τη Θεία Λειτουργία υπέρ του προσωπικού του Τάγματός του⁴¹.

• **Εξομολόγος - Πνευματικός**

• (41) Στις 21/6/1841 η Σύνοδος του αποστέλλει το ενταλτήριο πνευματικής πατρότητας, με το οποίο τον αναγνωρίζει ως εξομολόγο-πνευματικό⁴².

• (42) «15 Ἀπριλίου τοῦ 1850. ...κατὰ τὴν τεσσαρακονθήμερον νηστείαν τῆς Χριστοῦ γεννήσεως, ἐξομολόγησα τὸ ἥμισυ τοῦ Τάγματος»⁴³.

• **Εξομολόγος στη Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων**

• (43) Στις 18/12/1860 προτείνεται από το Φρουραρχεῖο Αθηνών να μεταβεί στον Πειραιά για να εξομολογήσει τους μαθητές της Στρατιωτικής Σχολής⁴⁴, και εγκρίνεται στις 19/12/1860⁴⁵.

• **Λειτουργός και Ιεροκήρυξ**

• (44) Στις 18/4/1861 διατάσσεται η Στρατιωτική Σχολή να του χορηγήσει τα απαραίτητα Ιερά Σκεύη και Ἄμφια για τον εκκλησιασμό των ανδρῶν του Πυροβολικού⁴⁶.

• (45) Του ανατίθενται χρέη Λειτουργοῦ και Ιεροκήρυκα.⁴⁷

• **Λειτουργός στον Μητροπολιτικό Ναό Αθηνών
για την εξυπηρέτηση των Στρατευμάτων της Φρουράς Αθηνών**

• (46) Στις 14/10/1861 ζητείται από το Στρατιωτικό Νοσοκομείο να του παραδώσει τα απαραίτητα Σκεύη και Ἄμφια για τη λειτουργική διακονία των Στρατευμάτων Πρωτεύουσας,

τοῦδε ὑπηρετῶ προθύμως», εις ΓΑΚ, *Αρχεῖο Υπουργείου Στρατιωτικῶν Μ/Β (1833-1862)*, Φ.218/128.[22]

«Ἐνῶ ἂν ἀνεγκάλιζον ἰδίους χερσὶ τὰ ὄπλα ἐξαρχῆς ἤθελον χაίρει βεβαίως ἀνώτερον βαθμὸν καθὼς ἄλλοι. Πλὴν δὲν εἶναι νομίζω εὐκαταφρόνητον ὅτι ἐφύλαξα τὸ ἱερατικὸν ἐπάγγελμα, καὶ ἐβοήθησα τὸν στρατὸν λόγῳ καὶ ἔργῳ πραγματικῶς χρηματίσας μάλιστα εἰς πολλὰ σώματα ὡς διδάσκαλος ἄνευ τινὸς ἐπιμισθίου», εις ΓΑΚ, *Αρχεῖο Υπουργείου Στρατιωτικῶν Μ/Β (1833-1862)*, Γ1312.

⁴¹ «...ὡς ἡ προσδιορισθεῖσα ἐκκλησία τῆς ἁγίας Εἰρήνης διὰ τὴν Ἱερουργίαν τοῦ Τάγματος... Μητροπόλις τῆς πόλεως... ζητήση ὅθεν ἀνήκει τὴν Ἱερὰν σκηνὴν τοῦ διαλυθέντος δευτέρου Τάγματος τῆς γραμμῆς ὡς μὴ ἀναγκαιοῦσαν εἰς Μεσσολόγγιον, καθὼς αὐτὴ ἀναγκαιεὶ καὶ ὅλα τα Ἱερά Σκεύη αὐτῆς, ὅπως ἐκτελοῦμεν τὴν Ἱερουργίαν εἰς τὴν πλατείαν τοῦ στρατῶνος, καὶ εὐκολύνωμεν τὰ πάντα», εις ΓΑΚ, *Αρχεῖο Υπουργείου Στρατιωτικῶν Μ/Β (1833-1862)*, Φ.233/099.

⁴² «Ἐν Ἀθήναις τὴν 21 Ἰουνίου 1841. Ἡ Σύνοδος πρὸς τὸν Ἀττικῆς.

Προσκαλεῖσθε νὰ ἐγχειρίσητε τὰ ἐμπερικλειόμενα Συνοδικὰ ἐγγράφα ἐπὶ ἀποδείξει τὸ μὲν πρὸς τὸν παρὰ τῷ Β. στρατῷ ἐν Ἀθήναις διαμένοντα ἐφημέριον πρεσβύτερον Ἥλιαν Γεράσιμον, τὸ δὲ πρὸς τὸν παρὰ τῇ ἐν Πειραιεῖ Πολεμικῇ Σχολῇ ἱερομόναχον Θεοδώρητον Κτενᾶν, ἀφορῶντα τὰ χρέη αὐτῶν ὡς πνευματικῶν τῶν ὀρθοδόξων στρατιωτῶν, καὶ νὰ πληροφορησθε εἰς ἀπάντησιν παρὰ τούτου τὴν Σύνοδον, πέμποντες πρὸς αὐτὴν καὶ τὴν ἀπόδειξιν αὐτῶν.

Τὸ αὐτὸ καὶ πρὸς τὸν Ἀργολίδος διὰ τὸ πρὸς ἐν Ναυπλίᾳ **στρατιωτικὸν ἐφημέριον Ἱερομόναχον Νικηφόρον Ῥωμανίδην** καὶ τὸ πρὸς τὸν ἱερομόναχον Μάξιμον τὸν Κρηῖτα», εις *Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο Ι. Σ., Στρατιωτικοὶ Ἱερεῖς (1835-1909)*, Φ.2.40/1.

⁴³ ΓΑΚ, *Αρχεῖο Υπουργείου Στρατιωτικῶν Μ/Β (1833-1862)*, Φ.224/018.

⁴⁴ ΓΑΚ, *Αρχεῖο Υπουργείου Στρατιωτικῶν Μ/Β (1833-1862)*, Φ.227/061.

⁴⁵ «Ἐν Ἀθήναις τῇ 19 Δεκεμβρίου 1860. Τὸ Φρουραρχεῖον Ἀθηνῶν. Περὶ ἐξομολογήσεως τῶν μαθητῶν τῆς Στρατιωτικῆς Σχολῆς. Ἐπιστρέφοντες τὴν ὑπ' ἀριθ. 20485 ἐπισημειωτικὴν διαταγὴν Του ἀναφέρομεν εὐσεβάστως ὅτι διετάξαμεν τὸν ἀρχιμανδρίτην Κ. Ῥωμανίδην νὰ μεταβῇ σήμερον εἰς Πειραιᾶ πρὸς ἐξομολόγησιν τῶν μαθητῶν τῆς Στρατιωτικῆς Σχολῆς», εις ΓΑΚ, *Αρχεῖο Υπουργείου Στρατιωτικῶν Μ/Β (1833-1862)*, Φ.227/060.

⁴⁶ ΓΑΚ, *Αρχεῖο Υπουργείου Στρατιωτικῶν Μ/Β (1833-1862)*, Φ.236/012.

⁴⁷ «Κατόπιν τῆς ὑπ' ἀρ. 6221 Διαταγῆς μας περὶ ἐκκλησιάσεως τῶν ἀνδρῶν τοῦ Τάγματος τοῦ Πυροβολικοῦ καὶ τοῦ 4ου Τάγματος τοῦ Πεζικοῦ διατάσσομεν τὰ ἑξῆς: Ἡ θεία λειτουργία ὡς καὶ πᾶσα ἄλλη Ἱερουργία θέλει τελεῖται κατὰ τὰς ὠρισμένας ἡμέρας ὑπὸ τῶν Στρατιωτικῶν Ἱερέων κ. Ῥωμανίδου Ἀρχιμανδριτοῦ, καὶ τῶν πρεσβυτέρων Ἀνθίμου καὶ Ἀσπρογέρακα, ἐξ ὧν ὁ μὲν πρῶτος ὀφείλει νὰ ἐκφωνῇ καὶ λόγον πρὸς ἠθικὴν διδασκαλίαν τῶν ἀνδρῶν, ὁ δὲ δεύτερος θέλει ἐκτελεῖ καὶ τὰ χρέη Ψάλτου ὅταν εἶναι ἀπαλλαγμένος τῆς Ἱερουργίας», εις ΓΑΚ, *Αρχεῖο Υπουργείου Στρατιωτικῶν Μ/Β (1833-1862)*, Φ.236/012.

προκειμένου να λειτουργεί στην Αγ. Ειρήνη. (Αξιοσημείωτο είναι ότι προβλεπόταν από τη σχετική στρατιωτική διαταγή να καταλογίζεται το κόστος των λειτουργιών στο Στρατιωτικό Λογιστήριο, ενώ διατασσόταν το Στρατιωτικό Αρτοποιείο να παρασκευάζει άρτο για τη Θεία Λειτουργία⁴⁸.

• Καθήκοντα Διδασκάλου

- (47) Τον Μάιο του 1831 αναλαμβάνει, με επίσημο διάταγμα, τη διεύθυνση του ειδικού αλληλοδιδασκτικού σχολείου για τους Αξιωματικούς και στρατιώτες του Τυπικού Σώματος⁴⁹.
- (48) «Διδάσκαλος εις διάφορα Τάγματα τῆς Γραμμῆς καὶ εἰς τὸ Πυροβολικόν»⁵⁰.

Θυσιαστική Διακονία

- (49) Στις 12/10/1842 το Φρουραρχείο Ναυπλίου αναφέρει προς την επί των Στρατιωτικών Γραμματεία ότι η υπηρεσία του Ρωμανίδη ήταν όντως επίπονη και διά τούτο διορίστηκε βοηθός του ο ιερέας Σακελλίων, ενώ επιπρόσθετο βάρος αποτελεί η ανάθεση της Συνόδου στον Ρωμανίδη της θέσεως του τοποτηρητή της Μητροπόλεως Αργολίδος⁵¹.
- (50) 24 Οκτωβρίου 1847 «ὑπηρετῶ τὴν πατρίδα εἰκοσιεπτὰ σχεδὸν ἔτη, ἑπτὰ δηλονότι ἔτη μετὰ τοῦ Ναυάρχου Μιαούλη, ἀμισθὶ καὶ ἐξοδεύων ἐξ ἰδίων μου, τὰ δὲ λοιπὰ πάντα εἰς τὸν στρατόν, χρηματίσας μάλιστα διδάσκαλος εἰς διάφορα Τάγματα τῆς Γραμμῆς καὶ εἰς τὸ Πυροβολικὸν ἄνευ οὐδενὸς ἐπιμισθίου»⁵².
- (51) «...ὑπηρετῶ τριάκοντα ὀλόκληρα ἔτη τὸν Βασιλικὸν Στρατόν, καὶ ἐξετέλεσα τὴν πολυετὴ ταύτην ὑπηρεσίαν μ' ὅλον τὸν ἀκάματον ζῆλον καὶ ἀφοσίωσιν ἐπὶ τῶν Ὑ. Θρόνων τῆς καὶ τὴν Πατρίδα»⁵³.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Σύμφωνα, λοιπόν, με τα παραπάνω ο θεσμός των στρατιωτικών ιερέων:

-Ανάγεται σ' αυτές τις απαρχές του αγώνα της Εθνικής Παλιγγενεσίας και κατοχυρώνεται επισήμως με τα πρώτα μόλις διατάγματα περί σχηματισμού του Στρατού Ξηράς του ανεξάρτητου Ελληνικού Κράτους (**θεσμική κατοχύρωση**).

⁴⁸ «...Τὰ εἶδη ταῦτα θέλουν περιέχονται ἐντὸς κιβωτίου διὰ τὴν παραλαβὴν τοῦ ὁποίου ὀφείλει νὰ δώσει ἀπόδειξιν ὁ ἅγιος Ἀρχιμανδρίτης... τὰς κατὰ πᾶσαν τελουμένην ἱερουργίαν διὰ τὴν προμήθειαν κηρίων κ.λπ., τὸ Φρουραρχεῖον θέλει συνεννοηθῆ μετὰ τὸ ἐνταῦθα στρατιωτικὸν ἀρτοποιεῖον ὅπως κατασκευάζεται παρ' αὐτῶ καὶ χορηγείται ὁ ἀναγκαῖος πρὸς διανομὴν ἀντιδῶρου ἄρτος», εἰς ΓΑΚ, *Αρχεῖο Ὑπουργείου Στρατιωτικῶν Μ/Β (1833-1862)*, Φ.236/038.

⁴⁹ «ΕΓΧΩΡΙΟΙ ΕΙΔΗΣΕΙΣ Ἐκ Ναυπλίου, 22 Μαΐου.

Προνοοῦσα ἡ Κυβέρνησις, ὄχι μόνον περὶ τοῦ τακτικοῦ ὀργανισμοῦ τῶν στρατιωτικῶν, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς ἠθικῆς αὐτῶν βελτιώσεως, ἐσύστησε νεωστὶ καὶ εἰδικὸν σχολεῖον ἀλληλοδιδασκτικὸν διὰ τοὺς ἀξιωματικοὺς καὶ στρατιώτας τοῦ Τυπικοῦ Σώματος. Ἐνεπιστεύθη δὲ τὴν διεύθυνσιν αὐτοῦ εἰς τὸν Ἀρχιμανδρίτην Κύριον Νικηφόρον Ρωμανίδην. Τὴν 18^{ην} τοῦ ἐνεστῶτος ἔγινεν ἡ ἑναρξίς τοῦ σχολεῖου, παρόντων ὅλων των ἀξιωματικῶν μετὰ τοῦ Ἀρχηγοῦ τοῦ Τάγματος, καὶ τοῦ Πανιερωτάτου Ἁγίου Δαμαλῶν, Τοποτηρητοῦ Ναυπλίας. Ὁ διδάσκαλος Κύριος Νικηφόρος ἐξεφώνησε παραινετικὸν λόγον», εἰς ΦΕΚ, 38 (Στ') 1831 (Σάββατον, 23 Μαΐου 1831).

⁵⁰ «χρηματίσας διδάσκαλος εἰς διάφορα Τάγματα τῆς Γραμμῆς καὶ εἰς τὸ Πυροβολικὸν ἄνευ οὐδενὸς ἐπιμισθίου», εἰς ΓΑΚ, *Αρχεῖο Ὑπουργείου Στρατιωτικῶν Μ/Β (1833-1862)*, Φ.222/47.

⁵¹ «...τὸ ἐπίπονον τῆς ὑπηρεσίας τοῦ ἀναφερομένου διώρισεν βοηθὸν αὐτοῦ τὸν Ἱερέα Σακελλίωνα μετὰ 60 Δραχμῶν μηνιαῖον μισθόν... Ἡ ὑπηρεσία λοιπὸν τοῦ Ἀρχιμανδρίτου Ν. Ρωμανίδου περιορίσθη εἰς τὴν τοῦ Πυροβολικοῦ, τὴν τοῦ λόχου τῶν τεχνιτῶν καὶ ἐν μέρει εἰς τὴν τῆς ὀροδοσίας τῶν Στρατευσίμων... εἶναι ἐπιφορτισμένος παρὰ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου καὶ τὰ χρέη τοῦ τοποτηρητοῦ Ἀργολίδος...», εἰς ΓΑΚ, *Αρχεῖο Ὑπουργείου Στρατιωτικῶν Μ/Β (1833-1862)*, Φ.220/23.

«...ὄχι βέβαια ὅτι ἀπαιτῶ προβιβασμοὺς καὶ βαθμολογίας, ἀλλ' ὅτι νομίζω νὰ εἶναι δίκαιον καὶ πρέπον, ἀφ' οὗ ὑπηρετῶ τὴν Πατρίδα εἰκοσιεπτὰ σχεδὸν ἔτη ἑπτὰ δηλονότι ἔτη μετὰ τοῦ Ναυάρχου Μιαούλη, ἀμισθὶ καὶ ἐξοδεύων ἐξ ἰδίων μου,..., χρηματίσας μάλιστα καὶ διδάσκαλος εἰς διάφορα Τάγματα τῆς Γραμμῆς καὶ εἰς τὸ Πυροβολικὸν ἄνευ οὐδενὸς ἐπιμισθίου...», εἰς ΓΑΚ, *Αρχεῖο Ὑπουργείου Στρατιωτικῶν Μ/Β (1833-1862)*, Φ.222/47.

⁵² «24 Ὀκτωβρίου 1847... ὑπηρετῶ τὴν πατρίδα εἰκοσιεπτὰ σχεδὸν ἔτη, ἑπτὰ δηλονότι ἔτη μετὰ τοῦ Ναυάρχου Μιαούλη, ἀμισθὶ καὶ ἐξοδεύων ἐξ ἰδίων μου, τὰ δὲ λοιπὰ πάντα εἰς τὸν στρατόν, χρηματίσας μάλιστα διδάσκαλος εἰς διάφορα Τάγματα τῆς Γραμμῆς καὶ εἰς τὸ Πυροβολικὸν ἄνευ οὐδενὸς ἐπιμισθίου», εἰς ΓΑΚ, *Αρχεῖο Ὑπουργείου Στρατιωτικῶν Μ/Β (1833-1862)*, Φ.222/47.

⁵³ ΓΑΚ, *Αρχεῖο Ὑπουργείου Στρατιωτικῶν Μ/Β (1833-1862)*, Φ.223/228.

-Με την περαιτέρω εξέλιξη και οργάνωση του στρατεύματος παγιώνεται η θέση των στρατιωτικών ιερέων σε κάθε όπλο και υπηρεσία τόσο του Στρατού Ήεράς όσο και του Πολεμικού Ναυτικού (**πλήρης οργανωτική εξέλιξη**).

-Η αριθμητική αναλογία των στρατιωτικών ιερέων στο στράτευμα ήταν, μέχρι τουλάχιστον και τις αρχές του 20^{ου} αι., ένας ιερέας ανά Τάγμα, δηλ. ένας ανά 700-900, κατά περίπτωση, άνδρες με βάση την τότε αριθμητική συγκρότηση ενός Τάγματος (**αριθμητική επάρκεια**).

-Εντάσσονται οργανωτικά, μισθολογικά και βαθμολογικά στις τάξεις των Ενόπλων Δυνάμεων ως αξιωματικοί, συγκροτούντες και ιδιαίτερη υπηρεσία, τη *Θρησκευτική Υπηρεσία*⁵⁴ (**υπηρεσιακή ένταξη στο Στράτευμα**).

-Ταυτοχρόνως, όμως, δεν αφομοιώνονται από τον στρατιωτικό οργανισμό, αφού παντού προτάσσεται η ιερατική τους ιδιότητα, όπως αυτό σηματοδοτείται τόσο από την ορολογία των βαθμών τους⁵⁵ (**εφημέριοι στο στράτευμα, ιερείς διαφορετικών τάξεων**) και την εξωτερική περιβολή τους όσο και, κυρίως, από τον αυστηρά αμιγή πνευματικό χαρακτήρα της αποστολής και των καθηκόντων τους⁵⁶ (**εκκλησιαστική ιδιότητα και εκκλησιαστικός χαρακτήρας λειτουργήματός τους**).

-Αναγνωρίζονται εκκλησιαστικά από την Ιερά Σύνοδο της Εκκλησίας του Βασιλείου της Ελλάδος (**εκκλησιαστική αναγνώριση**).

-Τίθενται τα εκκλησιολογικά θεμέλια ασκήσεως της ποιμαντικής διακονίας τους στο στράτευμα με την πρόβλεψη ότι υπάγονται πνευματικά αμέσως στην Ιερά Σύνοδο, όπως και ο λοιπός κλήρος και εξ αυτής εξαρτώνται εκκλησιαστικώς διορίζονται κατόπιν γνωμοδοτήσεως της Ιεράς Συνόδου, όπως επίσης λαμβάνουν παρ' αυτής και την έγκριση για την άσκηση του εξομολογητικού διακονήματός τους (**εκκλησιολογική θεμελίωση**).

-Καταρτίζονται και τίθενται σε ισχύ οι εσωτερικοί κανονισμοί λειτουργίας της Θρησκευτικής Υπηρεσίας για κάθε σχεδόν όπλο, υπηρεσία και σχολή εκπαίδευσής του Στρα-

⁵⁴ Σε Διάταγμα του έτους 1843 (Άρθρο 6), γίνεται αναφορά, για πρώτη φορά, στη διακονία των στρατιωτικών ιερέων ως ιδιαίτερης υπηρεσίας. Αυτή ονομάζεται «Υπηρεσία της Θρησκείας» και εντάσσεται στο οργανόγραμμα των Φρουραρχείων ανάμεσα σε άλλες στρατιωτικές υπηρεσίες, όπως της Υγείας και της Οικονομίας. Σημειώτέον ότι ο όρος «Θρησκευτική Υπηρεσία», ως ιδιαίτερη υπηρεσία ολοκλήρου του στρατιωτικού οργανισμού, απαντά αργότερα στο Νόμο ΨΕΑ΄ του 1878, Περί προσωρινού οργανισμού του στρατού, όπου δηλώνεται ότι αυτή «ένεργείται υπό των στρατιωτικών ιερέων» (άρθρο 14).

⁵⁵ Ο χαρακτηρισμός των ιερέων στο στράτευμα ως «στρατιωτικών», ο οποίος έχει παγιωθεί ως *terminus technicus*, δεν μπορεί να νοείται ως προσδιοριστικός μιας ιδιαίτερης ιερωσύνης, αλλά ως δηλωτικός μόνον ενός όλως ιδιαίτερου χώρου ποιμαντικής διακονίας, που είναι τα στρατευμένα μέλη της Εκκλησίας. Ενός χώρου, ο οποίος, λόγω των ιδιομορφιών και των ειδικών συνθηκών του, συγκροτεί ιδιαίτερο πεδίο ποιμαντικής μέριμνας και γι' αυτό απαιτεί εξειδικευμένη ποιμαντική προσέγγιση από αφιερωμένους και κατάλληλους για το έργο αυτό κληρικούς.

⁵⁶ Την αναγνώριση και κατοχύρωση του αμιγώς εκκλησιαστικού χαρακτήρα της Θρησκευτικής Υπηρεσίας των Ε.Δ., βρίσκουμε και σε άλλες μη ορθόδοξες Θρησκευτικές Υπηρεσίες με χαρακτηριστικότερη αυτή της Γερμανίας. Είναι ενδεικτικό ότι κατά την κατάρτιση του νέου μεταπολεμικού κανονισμού, που θα καθόριζε τη νέα μορφή του μεταναξιστικού γερμανικού στρατεύματος και άρα της Θρησκευτικής Υπηρεσίας ελήφθη ιδιαίτερη μέριμνα από μέρους της Εκκλησίας και έγινε αποδεκτό από μέρους της Κυβερνήσεως της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας «*daß es keine eigenständige Militärseelsorge gaben und die kirchliche Bindung der Militärseelsorge und die Unabhängigkeit von staatlichen Eingriffen gewährleistet sein sollten. Militärseelsorge geschieht "im Auftrag und unter Aufsicht der Kirche". Es zieht sich wie ein roter Faden durch alle Vertragsentwürfe, daß die letzte Verantwortung für die neue Militärseelsorge bei der Kirche zu liegen habe. Die Rolle des Staates liegt darin, für die Militärseelsorge einen Freiraum zu schaffen, in dem er für den organisatorischen Aufbau sorgt und die Kosten trägt*», (ότι όφειλε να μην υπάρξει καμμία αυτόνομη [Σ.τ.Μ. αποκομμένη δηλ. από την εκκλησιαστική εποπτεία] Θρησκευτική Υπηρεσία των Ε.Δ. και [ότι όφειλε] να εξασφαλιζεται ο σύνδεσμος της Θρησκευτικής Υπηρεσίας με την Εκκλησία και η ανεξαρτησία της από κρατικές επεμβάσεις. Η Θρησκευτική Υπηρεσία ασκεί το έργο της «**κατ' εντολή και υπό την εποπτεία της Εκκλησίας**». Ως μία κόκκινη γραμμή διαπερνά όλα τα σχέδια συμφωνίας [Σ.τ.Μ. ανάμεσα στην Εκκλησία και στη Γερμανική Κυβέρνηση] η θέση ότι η τελική ευθύνη για τη νέα Θρησκευτική Υπηρεσία πρέπει να ανήκει στην Εκκλησία. Ο ρόλος του Κράτους είναι να προσφέρει στη Θρησκευτική Υπηρεσία έναν ελεύθερο χώρο δράσεως και να φροντίζει για την οργανωτική ανασυγκρότηση της Θρησκευτικής Υπηρεσίας και την κάλυψη των εξόδων της», έν BLASCHKE-OBERHEM, *Militärseelsorge-Grundlagen, Aufgaben, Probleme*, Walhalla u. Praetoria Verlag, Regensburg 1985, σ. 15, πρβλ. εις Μελετίου Κουράκλη, Αρχιμ., *Θρησκευτικοί Λειτουργοί στο Στράτευμα διὰ μέσου των αιώων*, Αθήνα 2010, σσ. 471-472.

τού Ξηράς και του Πολεμικού Ναυτικού⁵⁷ (**καθορισμός καθηκόντων πνευματικής διακονίας τους**).

-Το αποκορύφωμα δε της όλης αυτής οργανωτικής εξέλιξης και μερίμνης για τήν όσο το δυνατόν αρτιότερη εκπλήρωση της αποστολής των στρατιωτικών ιερέων, ήταν η πρόβλεψη να μπορούν να εξυπηρετούνται ποιμαντικά από ειδικά προς τούτο διορισμένο ιερέα και οι άνδρες μονάδων μικρότερων και απ' αυτήν του Τάγματος, όπως, π.χ., ενός αποσπασμένου Λόχου⁵⁸ (**ποιμαντική μέριμνα για το σύνολο του στρατιωτικού προσωπικού**).

- Πέραν όμως των οργανωτικών θεμάτων αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι τα διάφορα διατάγματα αποσκοπούσαν στο να οδηγήσουν τα στελέχη του Ελληνικού Στρατού σε μία συνειδητή πνευματική και λατρευτική ζωή, γι' αυτό και παρακινούσαν τους ιερείς όχι μόνο να ιερουργούν αλλά και να κατηχούν, να εξομολογούν και να μεταλαμβάνουν τους στρατευμένους και εν γένει να καλλιεργούν την ορθόδοξη πνευματικότητα στο στράτευμα⁵⁹ (**ποιμαντική και σωτηριολογική προοπτική του έργου τους**).

• Τέλος αξίζει να τονιστεί ότι οι ανωτέρω καταστατικές αρχές και οι κατευθυντήριες άξονες ισχύουν -λιγότερο ή περισσότερο- και για τις Θρησκευτικές Υπηρεσίες Ε.Δ. σε Διεθνές επίπεδο. Αυτό προκύπτει αβίαστα από την παράθεση του κάτωθι συγκεντρωτικού πίνακα:

⁵⁷ Πρβλ. Μελετίου Κουράκλη, Αρχιμ., *Οί Θρησκευτικοί Λειτουργοί στο Στράτευμα διὰ μέσου των αιώνων*, Αθήνα 2010, σσ. 631-668.

⁵⁸ Πρβλ. Μελετίου Κουράκλη, Αρχιμανδρίτου, *Οί Θρησκευτικοί Λειτουργοί στο Στράτευμα διὰ μέσου των αιώνων*, Αθήνα 2010, σσ. 648-654.

⁵⁹ Πρβλ. Μελετίου Κουράκλη, Αρχιμ., *Οί Θρησκευτικοί Λειτουργοί στο Στράτευμα διὰ μέσου των αιώνων*, Αθήνα 2010, σσ. 631-668.

Επισημάνσεις για τον Πίνακα:

ΚΣ= Δεν υπάρχουν στοιχεία ή δεν μπορούν να χρησιμοποιηθούν.

1^η στήλη: Συμμετέχουσες θρησκευτικές κοινότητες:

ευ= ευαγγελική, ρκ= ρωμαιοκαθολική, εβ= εβραϊκή, μου= μουσουλμανική, ορ= ορθόδοξη, α= άλλες.

2^η στήλη: Θεσμοθετημένη άσκηση των θρησκευτικών καθηκόντων εντός των Ενόπλων Δυνάμεων:

χ= άδεια και διευκόλυνση της άσκησης των θρησκευτικών καθηκόντων στις Ένοπλες Δυνάμεις χωρίς ένταξη στις δομές τους.

μ= άδεια και διευκόλυνση της άσκησης των θρησκευτικών καθηκόντων στις Ένοπλες Δυνάμεις με ένταξη στις δομές τους. (ΘΡ.ΥΠ.Ε.Δ).

υ= υποχρεωτική άσκηση των θρησκευτικών καθηκόντων στις Ένοπλες Δυνάμεις.

3^η στήλη: φορέας διορισμού των στρατιωτικών ιερέων: κρ= κράτος, θκ= θρησκευτικές κοινότητες.

4^η στήλη: υπόταξη των στρατιωτικών ιερέων στο στρατό: ν= ναι, ο= όχι.

5^η στήλη: εύρος της αποστολής και των καθηκόντων της Θρησκευτικής Υπηρεσίας Ε.Δ.:

στε= ποιμαντική διακονία υπό στενή έννοια: λατρευτικά καθήκοντα μόνο.

ευε= ποιμαντική διακονία υπό ευρεία έννοια: ποιμαντική, παιδαγωγική, συμβουλευτική, φιλανθρωπική δραστηριότητα.

πθδ= ποιμαντική διακονία με πολιτικοθρησκευτική διάσταση: ιδεολογικός και κοινωνικός έλεγχος επί του στρατεύματος.

καλ= ποιμαντική διακονία με καθοδηγητική λειτουργία: επίβλεψη εφαρμογής θρησκευτικών αρχών με δυνατότητα επιβολής κυρώσεων.

6^η στήλη: παραδίδεται στο πλαίσιο της στρατιωτικής θητείας από τους στρατιωτικούς ιερείς μάθημα ηθικής αγωγής;

ν= ναι, κα= κατ' ανάγκην, κνκ= κανονικά.

7^η στήλη: αναλογία ενός στρατιωτικού ιερέα ανά δύναμη στρατιωτικού προσωπικού:

T= τουλάχιστον ένας ιερέας ανά τάγμα

<15= από τάγμα έως 1500 στρατιώτες

>15= από 1500 στρατιώτες και άνω

8^η στήλη: υπάρχει εκκλησιαστική ή δημόσια συζήτηση γύρω από τη σκοπιμότητα υπάρξεως Θρησκευτικής Υπηρεσίας στις Ε.Δ.; ν= ναι, ο= όχι.

9^η στήλη: εκκλησιαστικός βαθμός Διευθυντού Θρησκευτικής Υπηρεσίας: επ= επίσκοπος, πρ=πρεσβύτερος.

10^η στήλη: στρατιωτικός βαθμός Διευθυντού Θρησκευτικής Υπηρεσίας: ανώτατος= βαθμός ανωτάτου (Υποστράτηγος ή Ταξίαρχος), ανώτερος= Συνταγματάρχης.

Από τον πίνακα αυτό προκύπτει ότι στην συντριπτική πλειονότητα των εξεταζομένων Χωρών ο θεσμός των στρατιωτικών ιερέων είναι ένας παγιωμένος θεσμός(2), εντός των δομών του Στρατεύματος(4), υποστηριζόμενος από το Κράτος(3), χωρίς να τίθεται σε αμφιστήτηση(8), με εκκλησιολογική αναφορά στις κατά τύπους εκκλησιαστικές κοινότητες(1), με ένα μεγάλο εύρος πνευματικής αποστολής και ποιμαντικών καθηκόντων(5), ανάμεσα στα οποία και την παράδοση μαθημάτων ηθικοπνευματικής αγωγής(6), με προσωπικό ηυξημένου κύρους και βαθμού, τόσο από στρατιωτικής(10), όσο και από εκκλησιαστικής πλευράς(9), και επαρκές αριθμητικά(7) για την εκπλήρωση της ιδιαίτερης και λεπτής αποστολής του.

Στις μέρες μας, παρά το ότι η ανάγκη για ουσιαστική πνευματική διακονία στις Ένοπλες Δυνάμεις είναι κατά πολύ μεγαλύτερη και πειστικότερη απ' ότι στο παρελθόν, η Θρησκευτική Υπηρεσία είναι εμφανώς υποβαθμισμένη. Σήμερα υπηρετούν 38 στρατιωτικοί ιερείς για το σύνολο των ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων (Στρατό, Ναυτικό, Αεροπορία), που υπολογίζεται σε δύναμη 100.000 και πλέον μονίμου και εφέδρου προσωπικού. Το χρέος όμως της ανταποκρίσεως στο υψηλό έργο της πνευματικής καθοδηγήσεως και της ηθικής συμπαραστάσεως των στρατευμένων απαιτεί την ουσιαστική στήριξη και αναβάθμιση του σημαντικού αυτού θεσμού. Τόσο από την Πολιτεία όσο και, κυρίως, από τη Διοίκηση της Εκκλησίας. Μια προσεγμένη παρέμβαση αναβαθμίσεως στο χώρο αυτό θα έχει ευεργετική επίδραση και στην Εκκλησία και σ' ολόκληρη την Ελληνική Κοινωνία. Τα προεκτεθέντα θεωρούμε ότι μπορούν να αποτελέσουν την υγιή και δοκιμασμένη βάση, παρέχοντας εναύσματα και κατευθύνσεις προς το σκοπο αναβαθμίσεως της Θρησκευτικής Υπηρεσίας των Ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων.